

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349

DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-50-54

Гулак Олена Василівна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України
e-mail: lenagulac8118@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9004-0185>

Піддубний Олексій Юрійович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного та господарського права
Національного університету біоресурсів і природокористування України
e-mail: piddubnyi@outlook.com
<https://orcid.org/0000-0003-4867-4613>

Ладиченко Віктор Валерійович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів і природокористування України
e-mail: ndi_land_law@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7823-7572>

**КАРАНТИН ТВАРИН В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ:
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

У статті досліджено питання продовольчої безпеки як всеохоплюючого стратегічно важливого напрямку розвитку держави, що торкається не лише національної безпеки, але й усього світу в цілому.

У статті проаналізовано поняття «тварина», здійснено порівняльний аналіз цієї дефініції, використовуючи її опосередкування, що містяться у нормативно-правових актах.

Встановлено важливість якості харчових продуктів для забезпечення здоров'я населення, де велика увага приділена належному стану здоров'я у тварин, оскільки продукти, що від них походять є обов'язковими для щоденного вживання.

Визначено основні принципи запобігання жорстокого поводження з сільськогосподарськими тваринами.

Опосередковано термін «карантин тварин». Встановлено, що поширення інфекційних хвороб серед тварин може нести негативний вплив на суспільну безпеку. Констатовано, що державі надана можливість введення карантинно-обмежувальних заходів на випадок поширення інфекційної хвороби, спричиненої епідемією серед тварин.

Ключові слова: тварина, сільськогосподарська тварина, карантин тварин, продовольча безпека, захист тварин від жорстокого поводження.

**Gulak O., Piddubnyi O., Ladychenko V. ANIMAL QUARANTINE IN THE CONTEXT OF FOOD SAFETY:
LEGAL ASPECT**

The article examines the issue of food security as an all-encompassing strategically important direction of the state's development, affecting not only national security, but also the whole world as a whole.

In the article, the concept of "animal" is analyzed, a comparative analysis of this definition is carried out, using its mediation contained in regulatory legal acts.

The importance of the quality of food products to ensure the health of the population has been established, where great attention is paid to the proper state of health of animals, since products derived from them are mandatory for daily consumption.

The basic principles of prevention of cruelty to farm animals are determined.

The term "animal quarantine" is indirect. It has been established that the spread of infectious diseases among animals can have a negative impact on public safety. It was established that the state was given the opportunity to introduce quarantine and restrictive measures in case of the spread of an infectious disease caused by an epidemic among animals.

Key words: animal, farm animal, animal quarantine, food safety, protection of animals from cruelty.

Постановка проблеми. Україна опозиціонує себе як соціальна правова держава, де людина, її

свобода, честь, гідність, недоторканність, а також безпека визнаються державою в якості найвищої соціальної цінності [1].

Однією з умов забезпечення вищеподаної норми є забезпечення продовольчої безпеки, яка має стратегічний контекст. Тому вільний доступ до продовольства та забезпечення населення якісними продуктами харчування, споживання яких дозволяє вести здоровий спосіб життя, є пріоритетним завданням для держави.

Розглядаючи тварин у контексті інструменту забезпечення харчових потреб населення, важливою складовою залишається стан їх здоров'я, адже від цього залежить якість продукції тваринного походження. Карантин тварин є певною системою заходів, мета яких спрямована на запобігання виникнення та поширення інфекційних хвороб серед тварин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Прямим або опосередкованим дослідженням теми карантину тварин, в контексті продовольчої безпеки, займалися, окрім інших, такі науковці як: В. Єрмоленко, О. Гафурова, Г. Слаута, Г. Алішов, В. Баб'як, Н. Василець, І. Сьюйва та інші.

Мета статті - з'ясування правових аспектів карантину тварин у контексті продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом усієї історії тварина виступає у ролі супутника людини у різних сферах, будучи об'єктом задоволення харчових, побутових, естетичних, матеріальних та моральних потреб. Завдяки фізичним даним, що превалюють над нашими можливостями, звірі мають здатність виконувати різні типи робіт, корисних для суспільства. Завдяки селекційній діяльності, науковцями було виведено велику кількість порід, значущих у сільському господарстві, а це актуально, насамперед, для України, яка заявляє про себе як про аграрну державу. Відтак, неоспорюваним залишається факт важливості існування тварин, забезпечення належного стану їх здоров'я, що зумовлює гостру потребу у наявності якісного правового підґрунтя.

Статтею 180 Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ) визначено особливість тварин серед інших об'єктів цивільних прав, для яких характерний правовий режим речі, проте законом можуть встановлюватися й інші випадки. Також на правовому рівні регламентовано правила поведіння з тваринами [2].

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» детермінує тварин як біологічних об'єктів, наділені тісним зв'язком з фауною. У цьому ж нормативі пропонується їх наступна класифікація:

- домашні;
- сільськогосподарські;
- хутрові;
- дикі (сюди ж входить і домашня, і дика птиця);
- циркові;
- зоопаркові;
- лабораторні [3].

Звертаючись до Закону України «Про ветеринарну медицину» констатуємо, що тварини – це живі істоти, які можуть бути хребетними або безхребетними, мають певні відмінності від людей, проте наділені чутливістю [4].

Варто відзначити, що тварини мають стратегічне значення, зокрема, в становленні продовольчої безпеки. Відтак, регулярне та якісне здійснення ветеринарного контролю являє собою архіважливе завдання державного рівня, оскільки здоров'я тварин дорівнює ліквідації продовольчої кризи, а також забезпечує охорону України від розповсюдження тригерів хвороб, які напряду пов'язані з карантинними заходами у тварин.

Звернемо увагу на положення статті 48 Конституції України, якою гарантується право кожного мати відповідний життєвий рівень не лише для себе, але й для своїх близьких. Сюди входить: одяг, житло, а також достатнє харчування [1]. Саме остання позиція, на наш погляд, цілком відображає значення продовольчої безпеки у житті кожного та країни загалом.

Статтею 50 основного закону України закріплено право кожного на безпеку для власного життя здоров'я та довкілля, що включає й компенсацію за порушення таких прав. Тому, у розрізі досліджуваної теми, вважаємо, що стаття 49 є похідною від 50, адже її положення напряду закріплюють обов'язок держави дбати про санітарно-епідемічне благополуччя [1].

Враховуючи, що збудники інфекційних хвороб серед тварин, призначених для забезпечення харчових потреб можуть надходити ззовні, виникає гостра потреба у встановленні регламентованих правил превентивного характеру та заходів ліквідації наслідків.

Не залишається сумнівів, що продовольча безпека є однією з основних складових національної безпеки. Відповідно, її наявність є ключовим питанням для будь-якої держави.

Продукти харчування слугують для людини умовою існування, тим самим відіграючи істотну роль у житті кожного. Наразі, разом із стрімким зростанням кількості населення на планеті, виникає суттєва необхідність у плані заходів на випадок міжнародної продовольчої кризи, відтак, реалізація продовольчої безпеки буде важливою для світової економіки.

Звертаючись до правової доктрини з метою детермінації поняття «продовольча безпека», акцентуємо увагу на варіанті, запропонованому Г. Алішовим. Науковець розуміє під згаданою дефініцією

відповідний рівень, який забезпечуватиме країну продуктами харчування, виробленими в Україні, що вирізняються екологічністю та користю для здоров'я. Такі продукти повинні створюватися у відповідності до науково-обґрунтованих стандартів та бути доступними по ціні, при цьому фундаментом для їх появи виступатимуть засоби сталого розвитку [5, с. 165].

О. Щеквич вважає, що створення доступу населення до продовольчих припасів з характеристиками, необхідними для ведення здорового способу життя якнайкраще опосередковує термін «продовольча безпека» [6].

В. Баб'як та Н. Василець визнають, що продовольча безпека – це відповідний стан економіки, який зумовлює забезпечення стабільно-позитивної продовольчої незалежності у державі. За наведеної ситуації на гарантійних засадах реалізовуватиметься доступність громадян до продовольства, виготовленого за стандартами якості, базуючись на потребах, викликаних фізіологічними особливостями [7].

Розглядаючи наведені аргументи щодо усвідомлення продовольчої безпеки як стратегічно важливого компоненту, не лише у внутрішній, але й у зовнішній політиці усього світу, констатуємо, що в Україні досі немає повноцінного нормативно-правового акту, який регламентує основні її засади. Останньою потугою щодо прийняття відповідного документу став проект Закону України від 22.12.2011 року «Про продовольчу безпеку України» [8], який так і залишився законопроектом.

Тварина, як продукт споживання, відіграє особливе значення для створення належного рівня продовольчої безпеки, оскільки білок, на який багате м'ясо, є рухомих механізмом для відновлення та побудови клітин і тканин в організмі людини. Тому, розглядаючи продовольчу безпеку в ролі інструмента забезпечення не лише фізіологічних потреб, але й підтримки здоров'я на належному рівні, можна дійти до висновку, що продукти тваринного походження завжди будуть невід'ємною частиною раціону.

Класифікація тварин, наведена в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» включає в себе таку категорію тварин як сільськогосподарські. Відповідно до згаданого документа, під сільськогосподарськими тваринами розуміються саме такі представники, розведені людиною з метою вилучення продуктів, а також сировини, які мають саме тваринне походження [3].

Для прикладу наведемо думку І. Сюйви: ключовими умовами використання тварин у сільському господарстві є, по-перше, дотримання норм гуманності та виключення жорстокого поводження з тваринами і, по-друге, проведення заходів, які мають на меті забезпечення захисту життя і здоров'я тварин, де головною вимогою є адаптація таких заходів до європейських стандартів [9, с. 246].

Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» окреслено загальні принципи захисту тварин від жорстокого поводження і, як вже зрозуміло, ці ж позиції будуть характерними й для сільськогосподарських тварин, які займають високу позицію у реалізації продовольчої безпеки. Відтак, поводження з тваринами базується на наступному:

- повна несумісність моральних та гуманних основ з жорстоким поводженням з тваринами, оскільки такі дії виступають в якості каталізатору для спричинення моральної шкоди у людей;
- умови життя для сільськогосподарських тварин необхідно забезпечувати з урахуванням їх ідивідуальних, біологічних, а також видових потреб;
- ліквідація права власності на сільськогосподарську тварину при умові жорстокого з нею поводження;
- недопустимість та повне заборонення жорстоких способів умертвіння сільськогосподарських тварин;
- та наявність чітко регламентованої відповідальності за жорстоке поводження з сільськогосподарськими тваринами [3].

Згідно з ЗУ «Про ветеринарну медицину», карантин тварин – це відповідний правовий режим, особливість якого полягає у застосуванні у інфікованих, а також буферних зонах (також застосовуватиметься й у зоні спостереження), де на меті стоїть локалізація спалаху хвороби тварин, а також ліквідація такої хвороби відповідно до чинного законодавства [4].

Звернемо увагу, що в січні 2020 року у Вінницькій області було зафіксовано масову загибель птиці яєчного напрямку. Після проведення дослідів з зараженим біоматеріалом чітко встановлено причину – пташиний грип. Остання хвиля згаданої хвороби прогресувала ще зимою з 2016 на 2017 роки і була викликана міграцією перелітних птахів з Азії. Як наслідок відбулася фізична ліквідація птахів, число яких перевищувало сотні тисяч, де основною метою було запобігання подальшому поширенню вірусу [10].

За заявою Всесвітньої організації охорони здоров'я, станом на 20 січня 2020 року з 98 тисяч голів птахів загинуло 4856. Інших птахів довелося зарізати, що слугувало вимушеною мірою [11].

На законодавчому рівні прописано термін «епізоотія», що розшифровується як широке поширення, що триває протягом досить короткого терміну, заразної хвороби серед тварин. Аби відповідати зазначеному поняттю, рівень хвороби повинен перевищувати звичайний рівень на захворювання на подібну хворобу на певній території. Кодексом цивільного захисту передбачається біологічний захист населення, тварин, де здійснення відповідних заходів покладається на суб'єктів цивільного захисту [12].

Як вже зазначалося раніше, деякі хвороби серед тварин мають здатність поширюватися й серед людей. Наприклад, у 2009 році світом пробігла пандемія грипу, яка віднайшла свій початок аж у Мексиці. Хвороба отримала назву «свинячий грип». Тому, законом передбачено санітарну охорону території України від інфекційних хвороб, що регламентується статтею 29 Закону України «Про забезпечення санітарного та

епідемічного благополуччя населення». Відтак, діють обмеження щодо в'їзду на територію нашої держави: в'їзд іноземців та громадян України, а також транспортних засобів, які перебували у точках, де зареєстровано спалахи хвороб, які становлять особливу небезпеку дозволяється виключно при наявності відповідних документів, які передбачаються міжнародними угодами, а також санітарним законодавством України. Також, з метою запобігання ввезення в країну інфекційних хвороб, що становлять особливу небезпеку, у прикордонних контрольних пунктах можуть з'являтися відповідні санітарно-карантинні підрозділи, в тому числі й прикордонні інспекційні пости [13].

Також, з метою запобігання розповсюдження особливо небезпечних інфекційних хвороб, Кабінет Міністрів України має право запроваджувати карантинно-обмежувальні заходи на територіях, де знайдено інфекційну хворобу [13].

Водночас, з урахуванням ризиків та загроз у контексті забезпечення продовольчої безпеки, необхідним вбачається і внесення суттєвих змін до механізму адміністрування у сфері оподаткування аграрного сектору України [14; 15]. Такі ризики під час воєнної агресії РФ на території нашої держави дослідженні у науковому доробку «Світова продовольча криза як непрямий наслідок війни в Україні» [16] та вимагають не лише впливу та дієвої реакції усього міжнародного співтовариства, але й змін у нормативній площині в контексті підходів до оподаткування та застосування інших публічних інструментів, спрямованих на оптимізацію досліджуваної вітчизняної сфери.

Висновки. Отже, враховуючи наведене вище, доцільно зробити наступні висновки. По-перше, забезпечення продовольчої безпеки є фігуруючою потребою для забезпечення не лише безпеки країни, але й існування людства в цілому. Проблеми, з якими стикається суспільство на сучасному етапі свого існування, породжують потребу в нормативному закріпленні доступу населення до якісних продуктів, споживання яких дозволить вести активний та здоровий спосіб життя.

По-друге, розглядаючи тварину як об'єкт задоволення харчових потреб, на законодавчому рівні встановлено вимогу дотримуватися принципів захисту тварин від жорстокого поводження, не зважаючи на те, що такі призначення для забою. Законодавець вимагає використання гуманних методів умирення.

По-третє, усвідомлюючи, що наявність певних інфекційних захворювань у сільськогосподарських тварин зумовлюють неможливість вживання продуктів, які від них походять, застосування карантинних заходів є необхідною мірою. Можливість передачі хвороб від тварини до людини викликають масштабні епідемії, подолання яких, іноді, неможливе без державного втручання. В подібних випадках є висока ймовірність запровадження карантинно-обмежувальних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>.
4. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 р. № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>.
5. Алішов Г.Н. Продовольча безпека України та чинники, що формують її рівень. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 164-168. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/27.pdf.
6. Щеквич О.С. Формування пріоритетів та розвиток аграрної політики України. Київ: ННЦ "Інститут аграрної економіки". 2009. 278 с.
7. Баб'як В.М., Василець Н.М. Продовольча безпека України в контексті глобальної продовольчої безпеки. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України*. 2010. № 2. С. 47.
8. Про продовольчу безпеку України: проект Закону України 22.12.2011 р. № 8370-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G>.
9. Суйва І.С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 4. С. 245–248.
10. В Україні вперше за три роки виявили пташиний грип. URL: <https://zaxid.net/news/>.
11. В Україні та Німеччині зафіксували випадки пташиного грипу. URL: <https://www.dw.com/uk/в-україні-та-німеччині-зафіксували-випадки-пташиного-грипу/a-52077564>.
12. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
13. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>.
14. Гулак О.В., Висоцький В.М., Ярмоленко Ю.В. Публічне адміністрування у сфері оподаткування аграрного сектору України. *Соціально-правові студії*. Львів. Випуск 2 (12), 2021. С. 65-71. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-2-64-71. [http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_2\(12\)_2021/10.pdf](http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_2(12)_2021/10.pdf)
15. Головка Л.О., Гулак О.В., Висоцький В. М. Правове регулювання оподаткування сільськогосподарської діяльності в країнах ЄС. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 169-175.

URL: [http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_3\(13\)_2021/23.pdf](http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_3(13)_2021/23.pdf). DOI: 10.32518/2617-4162-2021-3-169-175

16. Hulak O. V., Holovii L. V. World food crisis as an indirect consequence the war in Ukraine: economic and legal aspects. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 64-73. 1421 p.

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. *Zakon № 254k/96-VR*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. (2003, January 16). [The Civil Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 435-IV*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
3. Pro zakhyst tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia. (2006, February 21). [On the protection of animals from cruelty]. *Zakon Ukrainy № 3447-IV*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> [in Ukrainian].
4. Pro veterynarnu medytsynu. (1992, June 25). [On veterinary medicine]. *Zakon Ukrainy № 2498-XII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text> [in Ukrainian].
5. Alishov, H.N. (2017). Prodovolcha bezpeka Ukrainy ta chynnyky, shcho formuiut yii riven. [Food security of Ukraine and factors shaping its level]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 13. 164-168. Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/27.pdf [in Ukrainian].
6. Shchekovych, O.S. (2009). Formuvannia priorytetiv ta rozvytok ahrarynoi polityky Ukrainy. [Formation of priorities and development of agrarian policy of Ukraine]. 278. [in Ukrainian].
7. Babiak, V.M., & Vasylets, N.M. (2010). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v konteksti hlobalnoi prodovolchoi bezpeky. [Food security of Ukraine in the context of global food security]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profesiinykh spilok Ukrainy*. № 2. 47. [in Ukrainian].
8. Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy. (2011, December 22). [On food security of Ukraine]. *Proekt Zakonu Ukrainy № 8370-1*. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G> [in Ukrainian].
9. Siuiva, I.S. (2018). Pravove rehuliuвання vykorystannia tvaryn u silskomu hospodarstvi. [Legal regulation of the use of animals in agriculture]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. Vyp. 4. 245–248. [in Ukrainian].
10. V Ukraini vpershe za try roky vyiavyly ptashynyi hryp. (2020). [Bird flu was detected in Ukraine for the first time in three years]. Retrieved from: <https://zaxid.net/news/> [in Ukrainian].
11. V Ukraini ta Nimechchyni zafiksuvaly vypadky ptashynoho hrypu. (2020). [Cases of bird flu have been recorded in Ukraine and Germany]. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/v-ukraini-ta-nimechchyni-zafiksuvaly-vypadky-ptashynoho-hrypu/a-52077564> [in Ukrainian].
12. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. (2012, October 2). [Code of Civil Protection of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 5403-VI*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> [in Ukrainian].
13. Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemichnoho blahopoluchchia naseleння. (1994, February 24). [On ensuring sanitary and epidemic welfare of the population]. *Zakon Ukrainy № 4004-XII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>. [in Ukrainian].
14. Hulak, O.V., & Vysotskyi, V.M., & Yarmolenko, Yu.V. (2021). Publichne administruvannia u sferi opodatkuвання ahrarynoho sektoru Ukrainy. [Public administration in the field of taxation of the agrarian sector of Ukraine]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vypusk 2 (12). 65-71. Retrieved from: [http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_2\(12\)_2021/10.pdf](http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_2(12)_2021/10.pdf) [in Ukrainian].
15. Holovko, L.O., & Hulak, O.V., & Vysotskyi, V. M. (2021). Pravove rehuliuвання opodatkuвання silskohospodarskoi diialnosti v krainakh YeS. [Legal regulation of taxation of agricultural activity in EU countries]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vypusk 3 (13). 169-175. Retrieved from: [http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_3\(13\)_2021/23.pdf](http://www.sls.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/arhiv/sps_3(13)_2021/23.pdf) [in Ukrainian].
16. Hulak, O. V., & Holovii, L. V. (2022). World food crisis as an indirect consequence the war in Ukraine: economic and legal aspects. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. 64-73. [in English].

Стаття надійшла до редакції: 21.05.2023